

Cartea Ruxandrei Câmpeanu *Dincolo de regulile jocului. Trepte și limite ale compromisului intelectual în perioada 1948–1964: Mihai Ralea, G. Călinescu. Tudor Vianu*, București, Editura Corint, 2022, 560 p. surprinde încă din titlul acesteia, în care alăturarea termenilor *compromis* și *intelectual* pare, cel puțin la prima vedere, bizară și ar putea induce în eroare cititorul neavizat, care s-ar aștepta la o abordare cu un elan justițiar. Dimpotrivă, Ruxandra Câmpeanu tratează obiectiv compromisul intelectual, plecând de la ipoteza conform căreia ar putea explica fluctuațiile și fracturile de traiectorie a acestor trei mari personalități din domeniul istoriei și criticii literare românești, congeneri ce au recurs la compromis, autoarea aplicând grila bourdieusiană de analiză sociologică. Aceasta va

funcționa șablonard pe întreg parcursul lucrării, intelectualul ieșind din spațiul în care îi este circumscrisă activitatea, în afara câmpului de producție culturală.

Scopul Ruxandrei Câmpeanu este unul nobil, așa cum autoarea însăși mărturisește în *Argument*: „am încercat să văd cât de departe poate fi gândită tema compromisului intelectual cu instrumentele sociologiei literaturii, care sunt limitele acestei abordări și cum ar putea fi ele depășite?” (Câmpeanu 2022, 7) Conceptul de coerență transtextuală îi va servi autoarei drept barometru deontologic în urmărirea activității intelectualilor umaniști la trecerea dintre regimuri. Cele trei mari personalități despre care vorbește autoarea: Ralea, Călinescu, Vianu și-au pus cel mai mult amprenta în perioada 1948–1964, aceștia venind din domenii diferite (Ralea, cel mai bine situat în plan politic, cu o carieră începută încă din perioada interbelică, Călinescu din critica literară, iar Vianu din estetică).

Atât Călinescu, cât și Ralea au avut dosare informative întocmite de CNSAS, pe care autoarea le-a consultat, iar, în ceea ce-l privește pe Tudor Vianu, fost ambasador al României în Belgrad și implicat în activitățile din cadrul *Comisiei Naționale* pentru UNESCO, acesta dă certitudinea existenței unui asemenea dosar, pe care însă, Ruxandra Câmpeanu, nu l-a găsit în momentul în care se documenta pentru această lucrare (2015).

În prima parte, intitulată *Premise teoretice*, autoarea se bazează în analiza sa pe trei concepte preluate de la Bourdieu: *strategie*, *legitimitate* și *intelectual*, începându-și demersul exegetic prin circumscrierea acestor trei personalități în contextul socio-politic al vremii. Astfel, Vianu a aderat la *Partidul Național Agrar* al lui Goga (1932), încă de la înființarea acestuia, însă, în 1935 va realiza că a greșit făcând acest lucru. Publicistica lui Călinescu dinainte de 1944 ne dezvăluie o personalitate, mai degrabă, apolitică, pledând pentru separarea literaturii de politică. Ralea era în același timp și un om politic, continuator al tradiției poporaniste, cu sensibilitate de stânga, ceea ce va facilita mai târziu adeziunea sa la comunism. În septembrie 1946, Ralea va fi numit Ministru al României la Washington. Mai mult, între 1930–1940, Ralea va duce o politică duplicitară atât față de guvernul Antonescu, cât și față de comuniști, motiv pentru care SSI îi va deschide dosar de urmărire informativă în anul 1941. Călinescu, în schimb, își va începe activitatea politică în ultimii ani ai războiului, autoarea menționând articolul *Bunurile comunale* (revista *Ecoul*, din 21 august 1944) ca fiind cel ce marchează punctul de cotitură de stânga al istoricului literar.

Lectorul zilelor noastre, care nu a cunoscut decât tangențial vechiul regim, s-ar putea întreba ce ar motiva compromisul, care au fost mobilurile ce le-au ghidat alegerile? Erau oare Ralea, Vianu și Călinescu mânați de crezul că astfel de acțiuni le vor negocia libertatea de creație? Pentru

Călinescu, retragerea dreptului de semnătură între anii 1941–1943 echivala cu imposibilitatea de a mai comunica cu cititorii săi. Spera ca prin intermediul colaborării politice să-și justifice libertatea de expresie, fără să mai țină seama de deontologia profesională! Pare greu de crezut azi că G. Călinescu l-a glorificat pe Stalin, comparându-l cu Richelieu, ori cu Petru cel Mare și că a promovat succesele regimului din URSS, ridiculizând planul Marshall, că a susținut epurarea magistraților întreprinsă de Pătrășcanu, pregătind astfel terenul în vederea fraudării alegerilor din 1946 și creând un teren propice implementării justiției de tip soviectic. O consecință directă o va reprezenta obstrucționarea libertății de expresie în câmpul literar, acțiunile călinesciene acționând ca un buumerang asupra lui și a intelectualilor vremii (vezi *lotul scriitorilor germani* și *procesul Noica-Pillat*, 1959-1960). Articolele lui Călinescu din mai 1946 împotriva lui Maniu „despre procesul Marii Trădări sunt cele mai grave prin consecințele lor potențiale” (Câmpeanu 2022, 100). Autoarea inserează în cadrul cercetării sale fragmente din discursul diaristic al lui Călinescu cu Ioan Hudiță, *Jurnal politic*, în care criticul literar se disculpă de unele afirmații ce apar în articolele sale despre Maniu, susținând „că i se strecoară în texte aprecieri negative, pe care nu le poate dezminți, de teamă să nu-și strice relațiile cu BPD” (Câmpeanu 2022, 101).

Tudor Vianu devenise profesor titular la catedra de estetică filosofică de la Facultatea de Litere și Filosofie din București, statut reglementat în 1 octombrie 1944, în timpul guvernului Sănătescu I. Va fi înlăturat de la această catedră în 1948, fiind numit șeful catedrei de literatură comparată, apoi va fi suspendat pentru câteva luni în anul universitar 1949–1950. Se pare că, cel care a intervenit pe lângă Groza și a obținut posibilitatea ca Vianu să revină la catedră a fost Ralea (membru pe atunci în prezidiul MAN). Doi ani mai târziu, Vianu va fi din nou suspendat, din motive neclare și reîncadrat abia la începutul lui 1954.

Autoarea scoate în evidență, pe tot parcursul lucrării vulnerabilitatea instituțională a intelectualilor umaniști, aceasta constituind și mobilul sprijinului politic pe care unii dintre ei l-au acordat forțelor pro-comuniste în momentul preluării puterii. Însă, procesul de epurare a intelectualilor universitari care se vor opune puterii va duce la o penurie de oameni valoroși, de elite intelectuale. Tocmai de aceea, Călinescu va lua poziție prin articolul intitulat imperios *De ajuns*, publicat în martie 1947 în revista *Națiunea*, an II, nr. 293. (Câmpeanu 2022, 118) „Din ambiție politică (Ralea), din grijă față de propria carieră universitară sau din dorința de a negocia o marjă de libertate estetic (G. Călinescu), sprijinirea forțelor comuniste în procesul de acaparare a puterii politice a caționat în ultimă instanță subordonarea ideologică a producției literare și metaliterare” (Câmpeanu 2022, 140-41).

Lucrarea de față ne prezintă scriitori puși în situația extrem de incomodă de a-și negocia opera cu niște funcționari publici, statul fiind garantul ultim al autorității literaților. Și totuși, „niciunul dintre cei trei cărturari nu și-a văzut opera reeditată și niciunul dintre cei ei nu și-a putut-o continua decât în forme mascate și limitate” (p. 143). Privind prin această grilă, ne întrebăm retoric: se mai justifică, astfel, compromisul? Cu atât mai mult, cu cât parcursul acestor trei intelectuali ne arată contrariul: Ralea va renunța la activitatea de critic literar, Călinescu va practica de acum înainte o istorie literară de tip arhivistic, în timp ce Vianu nu-și va mai putea continua studiile de estetică și de filosofie a culturii. Singurul care a avut în spatele intervențiilor sale politice mize literare a fost Călinescu: spera într-o mai mare libertate de expresie și într-o autonomie universitară, mizând salvarea catedrei și a operei sale.

În partea a treia a lucrării intitulată *Canon și discipline*, subcapitolul *Critica criticii*, autoarea are în vedere reconsiderarea reperelor criticii literare românești, urmărind cazurile Maiorescu – Gherea – Ibrăileanu în interdependența lor și analizând fluctuațiile de receptare a operei scriitorilor pe care cei trei critici le-au promovat. Autoarea se va concentra pe cel mai amplu efort de recuperare în epocă și anume reabilitarea lui Maiorescu din 1963.

Critica literară pentru Ralea era o activitate secundară, extraestetică, pretext pentru speculații sociologice sau psihologice. Scriitori precum Creangă, Caragiale sunt păstrați în panteonul literar al noului regim, însă reinterpretați atât în ceea ce privește coordonatele biografice, cât și cele ale operelor. Nu este de mirare că, din dorința de a demonstra apartenența acestor scriitori la ideile partidului, unora dintre aceștia li se atribuie opere ce nu le aparțin (de exemplu, articolul socialist *I –iu Maniu* i-a fost atribuit lui Caragiale, Câmpeanu 2022, 276). Reconfigurarea canonului va antrena, inevitabil, și o revizuire a reperelor critice, periclitând chiar și criteriul estetic (mai ales în cazul scriitorilor interbelici). Autoarea trece în revistă autori care intraseră deja „pe radarul lui Călinescu, dar îi produsese ră criticului o impresie mai curând penibilă” (Câmpeanu 2022, 308): Eugen Jebeleanu și Cicerone Theodorescu sunt incluși în categoria farsorilor, încercând să pastişeze stilul barbian; pe Beniuc îl cataloghează drept un poet gălăgios. Însă e dureros următorul fapt: „Campania împotriva lui Blaga debutează chiar în revistele conduse de Ralea și Călinescu” (p. 316), urmând ca, ulterior, cei doi să se implice în procesul de reabilitare a poetului, dar numai pe filieră instituțională.

Călinescu practica un dublu discurs, subversiv și critic la adresa puterii (de exemplu, omagiul pe care este obligat să i-l aducă lui A. Toma, cu ocazia împlinirii vârstei de 75 de ani). Excursul dicronic pe care autoarea îl realizează referindu-se la felul în care s-au constituit Programa și manualele școlare este unul extrem de interesant, cu atât mai mult cu cât Ruxandra Câmpeanu nu se sfiește să prezinte tranșant modul în care scriitori reprezentativi ai panteonului literar românesc fac parte dintr-o conspirație a tăcerii, nefiind agreați de regim (în 1950, în manualul de *Literatură română*, clasa a X-a, se acorda o pondere excesivă literaturii de după 23 August. Acest lucru este cu atât mai dureros cu cât Călinescu nu va avea nicio luare de poziție în legătură cu absența acestor nume din canonul literar, cu toate că, în spațiul tipografic al *Istoriei...* sale le dedicase pagini elogi-oase, însă „își va «exprima sincer» părerea că necitarea *Enigmei Otiliei* i-ar putea contraria pe elevi și profesori” (Câmpeanu 2022, 374). În ceea ce privește critica literară și aceasta se reducea la analiza unor afirmații ale lui Lenin, Stalin, Bielski, Cernîșevski, ori la analiza unor articole apărute în ziarele propagandistice. Maiorescu, Gherea, Ibrăileanu nu reprezentau o autoritate critică în acea vreme, însă nici Călinescu, care „se va simți criticat fără temei prin faptul că activitatea sa fusese omisă cu totul” (Câmpeanu 2022, 374). Literatura era, deci, redusă la infamul statut de document al epocii, iar în cadrul canonului literar lipsea cu desăvârșire criteriul ierarhizării valorice a scriitorilor. Conceptul de „curent literar” va fi înlocuit cu cel de „modă de creație”, iar romantismul progresist, de fabricație leninist – stalinistă, va fi teoretizat pornind de la afirmațiile lui Lenin și de la manualul de *Teoria literaturii* a lui Timofeev. „Atât Vianu, cât și Călinescu s-au arătat deschiși la compromisuri, dar putem presupune că eforturile lor subtile de a reșeza istoria literară pe teren estetic au întârziat redactarea unui tratat care nu ar fi putut să dea, la acea dată, decât o imagine deformată asupra literaturii române” (Câmpeanu 2022, 416). Autoarea susține că cei doi nu s-au implicat prea mult în procesul de reabilitare a unor scriitori: Vianu nu și-a asumat riscurile, scriind în 1954 despre Macdeonski și nici Călinescu, care „și-a lăsat capitalul simbolic neîntrebuțat în astfel de eforturi de relegitimare” (Câmpeanu 2022, 416).

Schimbarea opticii lui Călinescu este surprinsă subtil de autoare și prin exploatarea muncii acestuia la tratat, arătând că toate micromonografiile elaborate în cadrul Institutului de Istorie Literară și Folclor (unde promova modelul istoricului arhivar) au ajuns să-și sufocă obiectul prin amănuntele biografice, în timp ce înainte de 1948, Călinescu susținea ca principal argument în elaborarea biografiei unui autor opera sa.

Dintre punctele congruente, autoarea sesizează importanța gustului estetic, criteriu esențial al criticii literare (Călinescu și Vianu), momentul fundamental al actului critic fiind judecata de valoare. Însă, Călinescu se diferențiază de Vianu prin aceea că, în concepția celui din urmă „re-

ceptarea estetică a operei este un proces, nu se reduce la momentul impresiei estetice” (Câmpeanu 2022, 423). Ralea, însă, optează și el pentru „critica obiectivă” călinesciană, indiciu al valorii estetice. Însă, „ceea ce pentru Călinescu alcătuia critica obiectivă, pentru Ralea formează critica subiectivă: în alegerea perspectivei din care va discuta opera, criticul își exhibă întreaga personalitate” (Câmpeanu 2022, 426).

Aceeași optică comună vizează raportarea celor trei critici la literatura comparată, denumită de autoare în finalul celei de-a treia părți a lucrării „o disciplină de două ori exotică” (Câmpeanu 2022, 471). Pentru G. Călinescu, comparatismul este incapabil să explice valoarea estetică, motiv pentru care autorul *Istoriei literaturii...* „a evitat comparațiile valorizante cu opere străine, privilegiind filiațiile interne ale literaturii române” (Câmpeanu 2022, 474-475). Acesta este, de altfel, unul dintre punctele nevralgice ale *Istoriei ...sale*. Ralea va urmări evidențierea specificului național al fiecărei culturi, originalitatea psihologiei etnice, motiv pentru care comparațiile literare pe care le va face sunt foarte rare (cea între Caragiale și Balzac), rămânând la statutul de procedeu marginal. Pentru Tudor Vianu, literatura comparată echivala cu o deviere de la interesele lui intelectuale și o vedea integrată în cadrul literaturii universale. Un al treilea punct comun este reprezentat de „dispariția” acestora de pe scena publică între anii 1964–1965, perioadă ce a coincis cu o relativă liberalizare a culturii române, căci politica de stat a lui Gheorghiu –Dej avea accente puternic naționaliste.

Deosebit de interesantă este ultima parte a lucrării, *Posteritatea*, deși redusă cantitativ în comparație cu celelalte trei părți (Câmpeanu 2022, 489-533), prezentând elemente puțin cunoscute publicului larg: de exemplu, în momentul preluării puterii după moartea lui Gheorghe-Gheorghiu Dej, Ceaușescu a încercat să-și apropie intelectualii, în special pe literați, făcând din antițdanovism unul dintre punctele Programului său și renunțând la monopolul realismului socialist, alături de „o racordare de principiu a culturii naționale la circuitul intelectual internațional, fără limitare strictă la țările lagărului sovietic” (Câmpeanu 2022, 490).

Un alt aspect al acestei părți este reprezentat de cele două aspecte culturale, călinescianismul, opus dogmatismului realismului socialist, și anticălinescianismul, ambele legitimând introducerea în cultura română a ideilor directoare din Noua Critică franceză, favorizând dezvoltarea unui discurs metacritic autohton. De asemenea, Ruxandra Câmpeanu abordează și modul în care Vianu începe să fie gândit ca un model în opoziție cu cel călinescian. La acestea se adugă referatul negativ pe care Iorgu Iordan i-l face lui Tudor Vianu și monografia realizată de Ion Biberi, prin care stilisticianul este plasat în proximitatea dogmatismului, contaminând inevitabil imaginea sa în câmpul criticii literare. În ceea ce-l privește pe Ralea, acesta s-a retras din lumea literară în domeniul psihologiei, în anii 90 vorbindu-se tot mai mult despre colaboraționismul acestuia. Singurul care îi va lua apărarea va fi Florin Mihăilescu, care „pune colaborarea lui Ralea pe același plan cu a tuturor contemporanilor săi din lumea literară, fie ei Sadoveanu, Arghezi, Călinescu sau Tudor Vianu” (Câmpeanu 2022, 515). Autoarea aduce în discuție multiple afirmații pro și contra susținute de Ion Vianu, Zigu Ornea, ori Nițescu, Monica Lovinescu, Bujor Nedelcovici, Gelu Ionescu și Matei Călinescu. Preluând afirmațiile lui Angelo Mitchievici, autoarea afirmă tranșant că „nu avem de-a face cu un război de gherilă în cultură, ci mai degrabă cu o tocmeală între intelectuali și regim, care aduce beneficii mutuale” (Câmpeanu 2022, 525-526).

Concluzionând, autoarea aduce în discuție problematica modelului intelectual și moral din perspectiva relației cauză –efect / consecințe. Din păcate, colaborarea cu regimul nu i-a ajutat pe literați să-și continue opera în direcția dorită, obediința lor contribuind, dimpotrivă, la legitimarea unui regim opresiv și la limitarea libertății de expresie. Ruxandra Câmpeanu stabilește ca principală regulă a jocului mimarea consimțământului, care nu exclude, însă, compromisul moral și intelectual. „Dar ca să putem ține cont de acest lucru, trebuie să-i raportăm la un alt model, care

să nu fie alcătuit din elementele unui program estetic –la un model care să nu poarte niciun nume” (Câmpeanu 2022, 541).

Lucrarea de față reprezintă un punct de referință în câmpul criticii literare românești, prin abordarea obiectivă a pozițiilor celor trei titani din cultura română, fără a trece cu vederea diferențele poziționări în raport cu regimul opresiv din perioada 1948–1964. Acribia documentării, scrupulozitatea observațiilor și tentativa exahuastivă de tratare a subiectului fac din această carte un reper atât pentru universitarii interesați de modul în care aceștia au încercat sau nu să evite instrumentalizarea politică a literaturii și a publicisticii, dar și pentru omul de rând, dornic să cunoască mobilul unui astfel de compromis, *Dincolo de regulile jocului*.

Ioana BUD,

Universitatea Tehnică din Cluj-Napoca,

Centrul Universitar Nord, Baia Mare

Facultatea de Litere

Ioana.BUD@fsc.utcluj.ro